

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Humanistycznych
Kolegium Filologii Angielskiej
Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin
tel.: +48 81 4453942, fax: +48 81 4453943
email: ifa@kul.pl

Lublin, 18 października 2024.

Dr hab. Barbara Klonowska, prof. KUL
Katedra Literatury i Kultury Angielskiej
Instytut Literaturoznawstwa
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Recenzja rozprawy doktorskiej pani magister Martyny Paśnik pt.
In Pursuit of Jane Austen – Jane Austen’s Characters and Their Adaptability from
Literature to Film Fiction
(Uniwersytet Łódzki, Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, 2024)

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska pani magister Martyny Paśnik pt. *In Pursuit of Jane Austen – Jane Austen’s Characters and Their Adaptability from Literature to Film Fiction* przygotowana została w Szkole Doktorskiej Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem pani dr hab. Kamili Żyto, prof. UŁ i pana dra hab. Tomasza Dobrogoszcza, prof. UŁ. Praca liczy 244 strony; składa się ze wstępu, jednego rozdziału historyczno-teoretycznego, trzech rozdziałów analitycznych, zakończenia, bibliografii oraz streszczenia w języku polskim. Tekstowi pracy towarzyszą zdjęcia ilustracyjne przedstawiające omawiane w pracy kadry poszczególnych adaptacji.

Praca poświęcona jest analizie przekształceń, które zachodzą w procesie adaptacji powieści Jane Austen na pełnometrażowe filmy fabularne, w szczególności koncentrując się na tzw. luźnych adaptacjach („loose adaptations”), obejmujących w ramach istniejących typologii (np. typologii Wagnera) adaptacje albo przekształcające istotne elementy wyjściowego tekstu, albo daleko od niego odchodzące. W rozdziale pierwszym jednak Autorka analizuje również tzw. „wierne adaptacje”, czyli filmy starające się oddać w dziele filmowym jak najwierniej i najbardziej szczegółowo aspekty adaptowanych powieści. Skupiając się jednak na przekształceniach tekstów powieści i zmianach wprowadzonych przez adaptatorów, praca

wyróżnia trzy główne obszary takich „niewierności”: po pierwsze, przekształcenia związane z modernizacją zarówno czasu i miejsca akcji utworów, jak i panujących w nich wartości, po drugie, zmiany dotyczące dominanty gatunkowej powstałych dzieł filmowych oraz po trzecie, konsekwencje wynikające z przeniesienia fabuły powieści Austen w bardzo odmienne kręgi kulturowe (np. indyjskie lub chińskie). Wybór tych konkretnych przekształceń wynika z oglądu istniejących adaptacji i zarysowujących się w nich tendencji, które można pogrupować w taki właśnie sposób. Cenne w pracy jest jednak, iż ukazuje ona również – oprócz tej typologicznej – perspektywę historyczną, nakładającą się niejako na tę pierwszą, wskazując na swoiste mody czy trendy widoczne w podejściach adaptatorów do prozy Jane Austen, sięgające od „heritage cinema”, czyli filmów kostiumowych starających się pieczołowicie oddać konteksty historyczne adaptowanych powieści i uczynić tak powstałe filmy swoistą apoteozą brytyjskości, poprzez trend modernizacyjny oparty na zmianie ramy czasowej, po modernizację polegającą na zmianie istotnych parametrów adaptowanego dzieła i przybliżającą je do mentalności, obyczajów i gustów współczesnej widowni. Te dwie perspektywy – typologiczna i historyczna – w bardzo udany sposób współgrają w pracy, czyniąc ją nie tylko rozprawą omawiającą poszczególne adaptacje powieści brytyjskiej powieściopisarki, ale też wnosząc szerszą perspektywę teoretyczną i historyczną, ukazującą zarówno wachlarz możliwości i wariantów podejść dostępnych adaptatorom, jak i zwracającą uwagę na tendencje, które można prześledzić w koncepcjach adaptacji oraz ewolucję, która zachodzi w myśleniu o tym, czym może być adaptacja filmowa. Analizy filmów zamieszczone w pracy odnoszą się do tych podwójnych ram, z jednej strony omawiając szczegółowo zabiegi zastosowane w poszczególnych filmach w kontekście analizowanego problemu (modernizacji, redefinicji gatunku czy też zmiany dominanty kulturowej), z drugiej zawsze odnoszą się też do kontekstu historycznego, lokując te analizy w ramach poszczególnych trendów czy szerszych tendencji widocznych w praktyce adaptacyjnej. Taką koncepcję pracy uważam za dobrze przemyślaną i w sposób udany zrealizowaną, i jest to jedna z zalet rozprawy pani mgr Paśnik.

Na uwagę zasługują też same analizy, które imponują wnikliwością i szczegółowością, zwracając uwagę nie tylko na zawartość treściową danego filmu czy jego fragmentu, ale również na aspekty techniczne takie jak kompozycja kadru, ujęcie, pozycja kamery czy oświetlenie, dodatkowo wzmacniane materiałem zdjęciowym ilustrującym omawiane zagadnienia. Interesujący jest także jednak sam dobór filmów, które zarysowane powyżej tendencje egzemplifikują. Są to filmy często dość nierówne, jeśli chodzi o ich gatunek lub jakość,

obejmujące zarówno współczesne komedie romantyczne, horrory, filmy o zombie czy „high school comedies”. Ilustrują one zarówno poszczególne manewry adaptatorów, czyli całą kaskadę zmian spowodowaną np. zmianą gatunku czy ramy czasowej (a często obu tych parametrów na raz), jak i przesunięcie recepcji prozy Jane Austen w stronę kultury popularnej i masowej publiczności, z jej oczekiwaniami i gustami. Rozprawa powstrzymuje się od oceny wartości artystycznej poszczególnych adaptacji, zatrzymując się na poziomie opisu; prowadzi jednak w ten sposób do interesujących wniosków na temat ceny, jaką przychodzi zapłacić powieściom za przywilej „życia po życiu” w postaci dzieł filmowych. Dlatego też, oprócz rozdziałów analitycznych, które dostarczają drobiazgowych i dostarczających wiele informacji analiz poszczególnych adaptacji w kontekście omawianych przekształceń, najbardziej chyba interesującą częścią pracy jest jej zakończenie, które nie tylko podsumowuje w syntetyczny sposób najistotniejsze wnioski płynące z analiz (np. dotyczące głównych zabiegów dokonanych w procedurach adaptacyjnych), ale też omawia ich konsekwencje oraz szersze tendencje w adaptacji powieści Jane Austen. Zakończenie zwraca uwagę na widoczną konsolidację zarówno trendu romantyzacji czy wręcz „harlekinizacji” utworów, redukującą inne ich warstwy, jak i na ahistoryczną konstrukcję postaci zarówno kobiecych, jak i męskich, wzmacniającą ich niezależność, emocjonalność i sprawczość – najczęściej wbrew powieściom Austen. Tendencje te okazują się trwalsze niż „heritage cinema” i, powielane, zaczynają same w sobie stanowić odrębną, zadziwiająco stałą, konwencję. Ciekawe są też uwagi końcowe o innych formach adaptacji prozy Austen: serialach telewizyjnych, serialach sieciowych czy grach. Ze zrozumiałych względów nie zostały one ujęte w pracy; interesujące byłoby jednak zbadanie, czy tendencje zaobserwowane w adaptacji powieści brytyjskiej autorki na filmy fabularne znalazłyby potwierdzenie (bądź modyfikacje) w adaptacjach na inne formy medialne. Zatem zarówno sama koncepcja pracy, problematyzacja zagadnień, jak i analizy i wnioski z nich płynące nie tylko nie budzą zastrzeżeń, ale stanowią mocne strony rozprawy.

Więcej pytań i wątpliwości budzi teoretyczna i erudycyjna część rozprawy. Wbrew swojemu tytułowi, praca nie koncentruje się na konstrukcji postaci w powieściach Jane Austen i ich filmowych adaptacjach; nacisk kładziony jest raczej na tematy, problematykę społeczną, wątek i gatunek, których jedynie jednym z elementów są postacie. Samo w sobie nie jest to wadą, wymagałoby jednak albo objaśnienia, albo części dotyczące postaci powinny być mocniej zaakcentowane i szerzej omówione – w obecnym kształcie nieco giną w natłoku innych elementów analizowanych dzieł. Podobnie rzecz się ma z terminem „adaptability”, które

sugeruje, iż praca będzie rozważać możliwości i warunki adaptowalności postaci literackich na potrzeby filmu. Tak jednak nie jest, rozprawa bowiem nie rozważa tych zagadnień teoretycznie, ale analizuje to, co już zostało w adaptacjach zrobione i w jaki sposób postaci zostały zaadaptowane, pośrednio dowodząc tym samym, że są one adaptowalne, tyle, że w różnoraki sposób. Tytuł sugeruje zatem coś nieco innego niż sama praca. Wreszcie, warto byłoby też może objaśnić znaczenie zastosowanego w tytule rozprawy terminu „film fiction”. Nie zostaje on zdefiniowany i praktycznie nie jest w pracy używany, nie jest więc jasne, czym istotnie różni się on od terminów takich jak „film” czy „adaptacja”. Znowu, nie jest to wada fundamentalna dla pracy, ale zyskałaby ona, albo gdyby tytuł pracy został zmodyfikowany, albo gdyby pojęcia te były stosowane precyzyjnie raczej niż intuicyjnie. Ta ostatnia uwaga dotyczy też jednego z centralnych pojęć używanych w pracy, tj. melodramatu. Odwołując się do literatury przedmiotu (głównie monografii Grażyny Stachówny i słownika Olgi Katafiasz) rozprawa definiuje melodramat jako historię o miłości, która może zakończyć się szczęśliwie bądź nie. To trochę zbyt mało. Stachówna omawia ten gatunek dużo bardziej wnikliwie; warto byłoby też może sięgnąć do większej liczby opracowań (np. zdecydowanie można by skorzystać z klasycznej już pozycji *Adventure, Mystery and Romance* J. G. Cawelti’ego) i rozumienie tej kategorii nieco pogłębić i zniuansować, wyodrębniając więcej aspektów – np. zastanawiając się nad zagadnieniem *melos*, związkami z tragedią, zakończeniem melodramatu i istotną funkcją objawiającą porządek świata, jaką ten gatunek pełni. W obecnym kształcie rozprawy jest to pojęcie wielokrotnie używane synonimicznie z romansem, co nie tylko zaciera różnice pomiędzy tymi dwoma gatunkami, ale unieważnia samą wartość tego terminu i kwestionuje zasadność jego stosowania. Ten aspekt pracy na pewno zyskałby na doprecyzowaniu i na pogłębieniu części teoretyczno-definicyjnej, która mogłaby szerzej zaprezentować rozumienie danego pojęcia. Podobna uwaga zresztą mogłaby odnosić się i do innych części pracy, które wprowadzają zagadnienia teoretyczne lub gatunkowe. Można odnieść wrażenie, że są one potraktowane dość mechanicznie, prezentując definicję słownikową bądź cytując jednego lub dwóch badaczy, bez zagłębiania się w dalsze szczegóły i komplikacje. Używane definicje/teorie są zresztą poprawne i adekwatne; problem w tym, że bez poszerzenia i zniuansowania nie są one w stanie służyć pogłębieniu analizy i nie stanowią narzędzia do lepszej interpretacji utworów. Warto byłoby sięgnąć głębiej do literatury przedmiotu i ten aspekt pracy rozbudować. Ta ostatnia uwaga dotyczy też materiału krytycznego, dość oszczędnie używanego w pracy. Analizy filmów stosunkowo rzadko odwołują się do istniejących opracowań teoretycznych czy

krytycznych, tak jeśli chodzi o same filmy, jak i powieści, które adaptują, choć liczba dzieł poświęconych różnym aspektom prozy Jane Austen jest astronomiczna, dużo też pisano na temat ich adaptacji. Ponownie, brak liczniejszych odniesień do nich nie jest wielkim błędem; praca zyskałaby może jednak na częstszym z nich korzystaniu.

Podsumowując, rozprawa pani magister Martyny Paśnik jest pracą solidną, jeśli chodzi o analizę wybranego materiału powieściowego i filmowego. Jej mocną stroną jest ciekawa, podwójna problematyzacja, dość szeroki wachlarz badanych aspektów adaptacji i wnikliwych obserwacji, których dostarcza na temat zarówno samej prozy Jane Austen, jak i sposobów jej adaptowania w różnych typach adaptacji filmowych. Analizy wybranych filmów oparte są przeważnie o autorskie interpretacje samych utworów, wykorzystują też jednak w pewnym stopniu dostępną bibliografię i literaturę krytyczną. Praca jest też w stopniu wystarczającym podbudowana teoretycznie, wykazując znajomość teorii zarówno literaturoznawczych czy, szerzej, również kulturoznawczych, jak i przede wszystkim teorii filmu i adaptacji filmowych. Wreszcie, dysertacja napisana jest dobrym, bogatym, akademickim językiem, z nielicznymi i niewielkimi pomyłkami, które łatwo wyeliminować w procesie redakcji. Jako taka, wykazuje zatem zarówno ogólną wiedzę teoretyczną i metodologiczną Kandydatki, jak i Jej umiejętności analityczne, dowodząc tym samym Jej gotowości do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Rozprawa zyskałaby, w moim mniemaniu, na przemyśleniu i, być może, doprecyzowaniu stosowanych w niej pojęć (szczególnie w przypadku romansu i melodramatu). Warto byłoby też poszerzyć części pracy dotyczące konstrukcji postaci i zakres odwoływania się do literatury przedmiotu, zarówno w przypadku samych powieści Austen, jak i ich adaptacji.

Te sugestie i uwagi krytyczne zawarte w recenzji nie umniejszają jednak wartości rozprawy, którą uważam za ciekawe i wartościowe studium nad filmowymi adaptacjami powieści Jane Austen i, szerzej, nad bardziej widocznymi tendencjami współczesnej praktyki adaptacyjnej z jej różnorodnymi podejściami i celami. Jest to praca solidna i rzetelna, operująca wystarczająco szerokim wachlarzem podejść teoretycznych, poprawnie analizująca materiał źródłowy i prowadząca do ważnych i dobrze umotywowanych wniosków. Pokazuje ona umiejętność Autorki panowania zarówno nad warsztatem metodologicznym, jak i analitycznym oraz umiejętność formułowania pytań i badania interesujących i ważnych zagadnień badawczych. W mojej ocenie spełnia ona zarówno kryteria zwyczajowo stawiane rozprawom doktorskim, jak i warunki określone w art. 187 *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 Prawo o*

szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668). Z przekonaniem zatem wnioskuję do Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinach etnologia, antropologia kulturowa, nauki o kulturze i religii oraz nauki o sztuce o dopuszczenie pani magister Martyny Paśnik do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Barbara Kłomawska